

Iványosi-Szabó Tibor

Kötődéseim

Az ötvenéves születésnap egy ember életében feltétlenül jelentős esemény, de ez ma már szerencsére átlagos jelenség. Öt évtized viszont egy folyóirat szerkesztői és munkatársai számára nagy és kivételes létélmény. Gondoljunk bele: több irodalomtörténeti jelentőségű folyóiratunknak sem adatott meg ennyi idő. Pedig ez az utóbbi fél évszázad ritka mozgalmas volt! Ne feledjük: ez idő alatt körülötünk politikai rezsimok sora múlt ki. Tőlünk északra és délre országok szakadtak darabokra. Sőt! Szomszédunkban egy világbirodalom foszlott szét véglegesen! Közben vele együtt egy szertelen erejű katonai és gazdasági szövetség tűnt el, és újak szerveződtek, bővültek. Ráadásul nálunk is egy gyökeres politikai-gazdasági rendszerváltoztatás ment végbe, amelynek hatására nemcsak országos, sok ezer olvasón és előfizetőn alapuló napi- és hetilapok, nemcsak jeles folyóiratok tűntek el, hanem rangos kiadók sora szűnt meg.

Éppen ezért — e viszonylag békésbé simuló évtized végén —, ezen a jeles évfordulón az első szó, az első mondat csak a legteljesebb elismerés kifejezése lehet. Főként akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a *Forrás* egyrészt választott profiljához mindvégig következetes maradt, másrészt, mert nem állt be később sem a kétes ideológiákat és a rövid éltű politikai ábrándokat kergetők közé. Igaz, hogy így az indulás és a gyökereresztés első két évtizedében sem kapott különösebb anyagi muníciót, és csak a megtúrt kategóriában érezhette magát. Az elmúlt három évtizedben viszont már külső befolyásolás nélkül, maga mérhette fel a kormányváltások nyomán feltűnő szkillák és karibdiszek jellegét, veszélyeit. Helyes döntéseinek köszönheti, hogy az elmúlt évtizedben a megye, sőt a térség egyik meghatározó szellemi-kulturális erejévé, szervezőjévé válhatott.

Ezzel a ma már egyik legtekintélyesebb folyóiratunkkal kezdettől fogva voltak kapcsolataim, amelyek idővel szorosabbá váltak, majd kötődéssé fejlődtek. Ráadásul a *Forrással* nem is egy, hanem több síkon is adódott kötődésem. Ezek érthetően számomra voltak igazán fontosak, a folyóirat létét és céljait, küzdelmeit és gazdagodását illetően teljesen esetlegések maradtak. Ezért is megtiszteltetés számomra, hogy e kivételes évforduló alkalmával ezen a helyen — valójában kívülállóként — felidézhetem, gazdagíthatom néhány epizóddal a mozgalmas és eredményes évtizedek emlékeit.

A szárnybontogatás, a kezdés gondjairól, örömeiről néhány tanár társammal együtt Szekér Endre kollégám révén tájékozódhattam, aki már az indulásnál bábáskodhatott. Érthetően érdeklődéssel fogadtuk az akkor még szinte való-

szerűtlennek tűnő híreket: egy önálló, megyei, szépirodalmi folyóirat itt, Bács-Kiskunban? Amelynek nem a leplezetlen propaganda továbbítása a célja, feladata? Miközben a remények sokaságát ébresztő „prágai tavasz” növekvő mámorát alig néhány hónappal korábban évtizedekre taposták szét a szovjet tankok százai? Ezekben az újabb letargikus hónapokban még hihetlenebbnek tűnt a próbálkozás. Ezért körünkben az első versek, az első cikkek, az első tanulmányok érthetően várakozással teli érdeklődést váltottak ki.

Néhány évvel később, amikor a megyei levéltár igazgatását elvállaltam, váratlan és nem kívánt módon jött létre az első és tartós kötődésem a *Forráshoz*. Tekintettel arra, hogy az esemény sokat elárul e folyóirat genezisének és a mindig kritikus első néhány évnek a körülményeiről, arról a közegről, arról a miliőről, amelyben az első főszerkesztő az első éveit megharcolta — valójában a már „konzolidált” Kádár-rendszerben a kultúra támogatásának az egészéről és mikéntjéről —, célszerű ezt és ennek hátterét néhány mondattal felvillantanom. Ezek az epizódok nemcsak azt érzékeltetik, én miként éltem meg első, de szerencsére nem meghatározó kötődésemet a *Forráshoz*, hanem sejtet valamit a korszakon belül az egyéni, a művészi és tudósi sorsokról, az akkori szakmai előbbre lépés váratlan buktatóiról, nem kívánt, kényszerű kanyarjairól és az akkor oly sok helyen telepített, alattomos „taposóaknák” jellegéről is.

A Rákosi-rendszer Trianon óta esedékes és szükségszerű közigazgatási változtatások során hozta létre Bács-Kiskun megyét, így levéltárát is ekkor hívták életre. Kecskemét azonban korábban nem volt megyeközpont. A fokozatosan elmélyülő gazdasági csőd miatt, a kellő pénzügyi fedezet hiányában azt — sok más intézménnyel és hivatallal együtt — a régi városi hivatalok és intézmények keretei, falai közé nyomkodták, préselték be. Majd néhány évvel később, a diktatórikus berendezkedés során, a sok évszázados hagyományokkal szakítva, a megyei és a városi levéltárakat az önkormányzatoktól elvették, azokat államosították. Azonban az új fenntartó sem tett semmit annak érdekében, hogy ennek az újonnan létrehozott megyei levéltárnak a létesítményei, tárgyi felszereltsége és személyi feltételei legalább megközelítsék a működőképességet. Tekintettel arra, hogy a szertelen centralizálás buktatói hamar nyilvánvalóvá váltak, az elmaradt fejlesztések hiánya pedig egyre nyomasztóbb lett — az „új gazdasági mechanizmus” keretein belül —, 1968-ban visszaadták ezeket a háború során ezernyi kárt szenvedett, leépült és tudatosan elhanyagolt intézményeket korábbi gazdáiknak. Frissen létrehozott megyénk vezetői a képlékeny politikai és hatalmi viszonyok, az új lehetőségek és váratlan feladatok között kezdettől fogva különösebb gátlások nélkül lavíroztak. Miközben csökkenteni próbálták e térség kulturális életén belül felhalmozódott és valóban súlyos hiányosságok, adósságok számát, váratlanul új feladatként kapták meg — többek között — a levéltár személyi állományának a bővítését. Ezt a dilemmájukat is a kétes értékű „két legyet egy csapásra” módszerrel oldották meg. A nem visszakért, hanem visszalökött levéltár személyi állományát két fővel valóban gyorsan megnövelték, de a *Forrás* két új munkatársát helyezték ezekbe az állásokba, azzal a kikötéssel, hogy azok munkaköri feladatát nem a levéltár igazgatója, hanem a folyóirat főszerkesztője szabja meg. Ez a döntés egyrészt nyilvánvalóvá tette, milyen sorsot szánt

a megyei pártbizottság és a megyei tanács új intézményének, a levéltárának, másrészt azt is érzékeltette, mennyire szívükön viselték a kor hatalmasai a megyei intézményeik közötti zavartalan együttműködést. Újabb csattanó, hogy csak munkahelyem elfoglalása (1973) során, a hivatalos átvételi ceremóniák közben tudtam meg: a *Forrás* két oszlopos tagjának, Buda Ferencnek és Zám Tibornak én lettem a munkáltatója. Ez az állapot, ez a „kötődés” csaknem másfél évtizeden át fenn is maradt, és hamarosan tudomásul kellett vennem, hogy ez távolról sem az utolsó, és nem is a legnagyobb „béka”, amit munkáltatóm nekem szánt.

Azonban a múlt idő, főként pedig a megyei közigazgatás *szocialista* módszereinek nemcsak test közeli megismerése, hanem annak folyamatos megélése — az asztalomra pakolt újabb termetes „békák” — egyre mérsékeltek a kezdeti feszültségeket. Az viszont örömmel töltött el, hogy a *Forrás* jellegét, távlatos célját, a főszerkesztő és a mellette bábáskodó munkatársak javaslatára, szerencsésen jelölték ki. Később sem szűkítették le figyelmét a szépirodalomra és a szépirok viszonylag szűk körére, hanem mindig teret kaptak a különféle művészetek és a művészek alkotásai is, a szociológia révén pedig a társadalmi valóságra több téren nyitott maradt. Ehhez még hozzájárult, hogy kezdettől fogva fogadóképes lehetett mind a határainkon túl tovább élő magyar irodalom, mind pedig — érthetően csak bizonyos keretek között — a világirodalom alkotásaira is.

Szerencsére idővel más jellegű kötődésem is formálódott a *Forrással*. Ezt azonban már nem a kényszerek és nem a nyomukban járó ellenérzések határozták meg. Ezért ennek felvillantása során a feszültség kisebb, a kifejtéséhez szükséges hely viszont nagyobb lesz.

Tanárként, közel két évtizeden át történelmet, latint és művészettörténetet tanítottam. Valójában egészen fiatal koromtól nemcsak az építészet és a képzőművészetek története, folyamata, hanem a művelődéstörténet egésze érdekelt, és olvasmányélményeim számottevő része ezekhez fűződött. Tehát a folyóirattal adódtak érintkezési felületek. Tekintettel arra, hogy egy megyei intézményt csaknem nulláról kellett, szinte minden téren, előbb az átlaghoz felzárkóztatnom, majd lehetőleg azok fölé emelnem, a helyi források jellege alapján pedig kutatói célkitűzéseim elsődlegesen a mezővárosi igazgatás-, gazdaság- és társadalomtörténethez fűztek, az érdemi kapcsolatok kiépítése bizony váratott magára. Alkalmi gesztusoktól azonban nem zárkóztunk el, hanem a lehetőségekhez képest kölcsönösen kerestük azokat. Az első kezdeményezés a folyóirat részéről jött. II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulóján (1976) kért tőlem a főszerkesztő egy megemlékezést. Ez a felkérés egy újabb és érdemi kapcsolódási felületet nyitott. A *Forrás* érthetően fel kívánta hívni olvasóinak figyelmét a „nagyságos fejedelem” ritka kivételes emberi tulajdonságaira és politikusi nagyságára, rendkívüli érdemeire. Bennem viszont már a cikk megírása során az tudatosult, ami egy igényes vidéki folyóirat, így a *Forrás* számára is örök dilemma volt: miként képes egy város, egy tájegység önmaga bemutatása, éltetése és lehetőségeinek kihasználása során az országos, a nemzeti értékeket gyarapítani. Filozofikusabb megfogalmazásban: miként tudja egy csaknem bizarr centralizáció közepette a rész érdemben gazdagítani az egészet. Ezért határoztam úgy, hogy a fejedelem életének elnagyolt ismertetése helyett a kuruc hadvezetés és a mezőváros konf-

liktusokkal is terhelt együttműködését mutatom be. A *Kurucok és cívisek* című feldolgozásom, pontosabban vázlatom elsődlegesen két fontos területre kívánta felhívni a figyelmet. Az egyik az volt, hogy a falvak és a mezővárosok kezdettől fogva erejükön felül részt vállaltak mind a katonai, mind pedig az anyagi terhek-ből. A másik pedig, hogy a többségében felkészületlen, a hadtudományokban járatlan, és rendkívül fegyelmetlen kuruc főtisztek és tábornokok forrófejű-ségével, nemritkán személyes önzésükkel szemben a józan és tapasztalt cívisek — a rájuk bízott közösség létének védelme során — a szabadságharc egésze alatt mindvégig annak valós rövid és hosszú távú érdekeit szolgálták.

Ugyancsak megtiszteltető volt számomra, hogy később szabadságharcunk 150. évfordulójáról való megemlékezésre is felkértek. Ezúttal is hasonló megközelítést választottam. A *Kecskemét és népe 1848 tavaszán* című feldolgozásban ugyancsak azt kívántam érzékeltetni, miként élte meg egy számottevő közösség — az ország legnagyobb mezővárosa — a polgári átalakulást, és miként tudta azt segíteni.

A folyóirat ezen felkéréseit „levéltárosi” gesztusokkal igyekeztem ellensúlyozni. Ezért néztem körül, milyen irodalomtörténeti emlékek bújtak meg irat-kötegekben. Előbb Móricz Zsigmond, majd néhány évvel később Veres Péter ismeretlen leveleit tudtam a főszerkesztőnek közlésre átadni.

Egy-egy ilyen nagy évfordulóhoz kapcsolódó számvetés során az embert még saját egykori tetteinek, élményeinek a felidézése is meglepi. Csak most döbbsentem rá, hogy immár ötödfél évtizedes a *Forráshoz* fűződő közvetlen kötődésem. Mi tagadás, ez a tény nem csekély örömet jelent számomra, hisz a még élők közül, az alig néhány jeles költőn és íróon kívül, kevesen mondhatják ezt el. Ráadásul a munkatársak szinte mindegyikével jó, többségükkel pedig baráti volt mindvégig a kapcsolat. Mégis az első három évtized — az említett néhány vigasztaló epizódtól eltekintve — érthetően kevés együttműködést eredményezett.

Tanárként arra törekedtem, hogy a történelemórákon a tankönyvek gyakorta ideologikus, száraz, és nem mindig tudományos meggyőződéssel egyező fejezeteit olvasmányélményeimmel színesítsem, helyettesítsem, olykor pedig tények sorával kiegészítsem. Művészettörténeti órákat pedig érthetően csak a személyes élmények beiktatásával lehetett tartani. A megváltozott, a kutatói szerepkörömben az új megfigyeléseimnek, az új feltárásaimnak az eredményeit csak a folyamatos publikálás révén továbbíthattam egy immár kibővült körnek, e térség múltja iránt érdeklődőknek. Az igazgatás-, a gazdaság- és társadalomtörténeti kutatásaim összegzéseit azonban érthetően az országos szakfolyóiratokban és a különféle helyi kiadványokban tudtam közölni. Időközben pedig egy új, egy vissza nem térő lehetőség, feladat körvonalazódott többünk előtt: Kecskemét monográfiájának az elkészítése. E széles körű munka, csaknem vállalkozás során nekem a kötet szerkesztője a késői rendi-feudális viszonyok eddig még nagyobb részt ismeretlen másfél évszázadának teljes feltárását és minden jelentősebb területének a bemutatását adta feladatul. Bár ez a kutatás kívül esett célkitűzéseimen, mégis vállaltam ezt az újabb kihívást.

Mi sem természetesebb, hogy olykor siettetnénk dédelgetett terveink valóra válását. Sokszor szerencsénkre a körülmények kényszerítik ki, hogy — számotte-

vő kanyarok beiktatásával — hagyjuk érlelődni azokat. Mivel a monográfiában a középkor megírásától a felkért kutató visszalépett, a szerkesztő végül e korszak megírását is rám bízta. Ennek számomra két hozadéka is lett. Az egyik a város középkori művelődéstörténetének alaposabb feltárása, megismerése. A szellemi élet csirái *A középkori Kecskeméten* című cikk megírásakor — amit a folyóirat közölt — tudatosult bennem ismét, hogy a polgári kort megelőző évszázadokban az egyes tájegységek, a jelentősebb városok és mezővárosok milyen sok területen voltak képesek az egyetemes magyar kultúra értékeihez hozzájárulni. Bár az összegzés a legjobb esetben is csak egy mozaikot alkot, de most is megnyugtató számomra, hogy a korábbiakhoz képest nemcsak a helybelieknek, hanem az országos szakirodalomnak is tudott e téren néhány novumot nyújtani. Ennek elfogadása növelte bátorságomat, hogy az újabb korszak forrásainak feltárása és feldolgozása révén a helyi művelődéstörténet területéből egy-egy ismeretlen részt a folyóiratban bemutassak. A másik igen jelentős hozadék pedig az lett, hogy az újabb kutatások és elemzések révén a Homokhátság félezer esztendő múltja, pontosabban fejlődési folyamata rajzolódott ki előttem. Olyan rálátáshoz jutottam, mint eddig még senki.

Sorsom sajátos fintora, hogy azzal a korszakkal, amelynek kedvéért a már sikeres tanári pályámat kész voltam otthagyni, valójában csak negyedszázaddal később, már csak nyugdíjas koromban tudtam elmélyülten és átfogó módon foglalkozni. Közismert, hogy a hódoltság korából szó szerint csupán egy-két mezőváros tudott érdemi írott emléket átmenteni. Kecskemét kora újkori levéltári anyaga, bár az elmúlt évszázadok során súlyos károkat szenvedett, de az egész országban máig kiemelkedően a leggazdagabb. Ezek viszont, csekély kivételtől eltekintve, a magisztrátus gazdasági és pénzügyi tevékenységével kapcsolatos nyilvántartások. Néhány összegzést, néhány kifizetést e korszak kutatói korábban is kiemelték ugyan ezekből a kötetekből, de egy-egy év anyagának teljes feldolgozására és elemzésére még senki sem vállalkozott. Egy fél évszázad folyamatának vizsgálatára, feltárására pedig még kevésbé gondoltak.

Amikor az ember igazán nagy kihívásoknak enged, amikor egy-egy valóban nagy kalandra indul, annak kimeneteléről legtöbbször csak sejtései vannak, és csak a nem csökkenő kíváncsisága áztatja vagy hajtja. Tehát — miként ezt már egyetemi éveimben megismertem — rendelkezésemre állt közel másfél száz kézzel írott XVII. századi kötet, adó- és számadáskönyv, amelynek az olvasása is sok-sok gyakorlatot követelt. Mivel pedig hasonló forrásanyag feldolgozására még senki sem vállalkozott, sem követhető példa, sem pedig módszerbeli tapasztalat nem állt rendelkezésemre. A mérték-, a pénz- és az ártörténettel való ismerkedés, kutatás során szerzett tapasztalatok azonban meggyőztek arról, hogy sejtéseim nem alaptalanok. Valóban, amikor a szikár adatokhoz, az iszonyatos tömegű számsorokhoz és alkalmi feljegyzésekhez közelebb hajoltam, amikor ezeket megpróbáltam együttesen látni, előttem előbb ködösen, majd egyre tisztábban közösségi célok, a különféle hatóságokkal vívott konok küzdelmek évtizedeket átfogó folyamatai, ismételt kudarcai és olykor meglepő eredményei bontakoztak ki. A látszólag összefüggéstelen, apró bejegyzések pedig összegyűjtve és együtt látva nemcsak értelmet nyertek, hanem a korabeli

lét nem sejtett területeit világították meg. Ezek feldolgozása során ismételten örömmel tapasztaltam, milyen sok kultúrtörténeti emléket őriztek meg ezek a véletlenszerűen rögzített nyilvántartások, futólagos feljegyzések. Ezért úgy döntöttem, hogy már a mezővárosi önkormányzat, a civis gazdaság és a társadalom történetének hosszúra nyúló és teljes körű feldolgozása, közreadása előtt újabb és újabb művelődéstörténeti epizódokat teszek közzé. Erre azért mertem gondolni, mivel oly sokszor tapasztaltam, hogy a *Forrás* kezdettől fogva követi eredeti célkitűzését, részben a tájegység szellemi és kulturális értékeinek a megmentését és megismertetését, részben pedig azt, hogy bemutassa a kisebb közösségek értékteremtő erejét. Szerencsére ez nemcsak a jelenre, hanem a korábbi évszázadokra is vonatkozott. Úgy tűnik, több, mint a sors szeszélye, hogy e korszak egyedülálló, teljes körű feltárásából csak a *Forrás* által felvállalt, közreadott néhány kultúrtörténeti vázlat menekül meg.

Úgy sejtem, minden kutatás, minden alkotás kezdete, kiindulópontja egy-egy nagy rácsodálkozás. Engem legalábbis minden esetben egy váratlan felvillanás, az addigi ismereteimmel szembehelyezkedő, nem szűnő, zavaró kétely késztetett előbb vívódásra, majd mind szélesebb körű vizsgálódásra, hogy bizonytalanságaimat kiiktassam, az agyamban megfészkelte kérdőjeleket egyenként felszámoljam. Nem csak művelődéstörténeti írásaim keletkeztek sorra így. Az ilyen módon felferkenő kutatásaim során feltáruló ismereteim közül több számomra csaknem elementáris lett. Úgy tudtam például, hogy a XVII. századi kecskeméti szellemi életnek érdemi emlékei nem maradtak ránk. Ezért csodálkoztam rá, hogy a különféle számadáskönyvekben — igazi tollpróbaként rögzítve — számos közmondás, egyházi ének részlete, vers és verstöredék található sok-sok helyen. Néhánynak keserves kibogozása tovább fokozta kíváncsiságom. Ezek során többek között Balassi és Rimay verseire ismertem rá. Ezeket érthetően sorra feljegyeztettem, majd később tudatos és teljes körű gyűjtésükbe kezdtem. Évek során így több mint kétszáz bejegyzés gyűlt össze, amelyek a kortárs magyar irodalom széles körét érintették, és több helyben készült verset is sikerült felszínre hoznom. Közöttük van egy kiemelkedően szép alkotás is. Azért is örültem annak, hogy a *Forrás* ezt a kaotikusnak látszó adathalmazt — *Probatio calami* címmel — közölte, mivel nemcsak a helybeli kora újkori irodalom nem is akármilyen szintű létét lehetett általa dokumentálni, hanem a korabeli kecskeméti iskolai tanítás-képzés szintjéről is merőben új kép bontható ki segítségével.

Ezeket a rövidebb, olykor hosszabb részleteket azok a tyúkszedő deákok és egy-egy évre megválasztott kisbírók rótták az oldalak üresen maradt részére, akiknek kötelességük volt ritka szabadidejükben a főbíró, az adószedő és a jegyzők számára kellő számú lúdtollat megmetszeni, és azokat sorra kipróbálni. Mivel ők csak alig néhány osztályt végeztek sok évtizeddel korábban, és papír azóta is ritkán jutott kezükbe, íráskészségük érthetően nagyon kezdetleges maradt. Emlékezetük viszont szerencsére lényegesen elevenebb volt. Közülük néhány a korabeli hímzések mintáit is emlékezetéből elővarázsolta, lerajzolta. Nem egy kimondottan formás, szép, és kiváló arányérzékre vall. Ezek a régtől fogva híres cifra szűrők díszjeleinek minden bizonnyal legrégibb ránk maradt rajzai, és ezeket is közreadta a *Forrás*.

Újabb rácsodálkozásomat nem maga az esemény, hanem annak részben a háttere, főként pedig messze ható következménye okozta. Méltán emlékezünk meg ebben az évben arról, hogy 1568-ban egy magyar országgyűlés — az emberi történelemben elsőként — törvényben rögzítette a különféle vallások szabad gyakorlását. Ezt annál inkább célszerű felelevenítenünk, mivel számos nyugati politikus régtől fogva hajlamos lenézni ezt a térséget. Pedig Párizsban négy évvel később rendezték meg a borzalmas Szent Bertalan-éjt, amikor előre eltervezetten, központi irányítással a protestánsok százait gyilkolták le. A német fejedelemségek területén pedig csaknem száz évvel később is a vallásháborúk sora dúlt. Angliában pedig még sok évtizeddel később Cromwell katonái sem voltak kíméletesebbek a katolikusokkal szemben. Mindezek előrebocsátásával célszerű felidézni, hogy Kecskeméten már a tordai országgyűlés előtt négy évvel korábban, 1564-ben megszületett a katolikusok és a protestánsok közötti egyezmény. A *Forrásban* közölt *Ötödfél évszázad szellemi öröksége* egy városközpontban című írásomban mégsem ez a tény az igazán hangsúlyozott, hanem az, hogy a sokszor lenézett parasztságunk, a nemesek által oly sokszor negligált mezővárosi cívisek nemcsak egészséges egyezségekre tudtak jutni, hanem azokat tisztességesen és következetesen be is tartották. És elsődlegesen nem az egyezés betűit, hanem annak a szellemét, tartalmát. Ráadásul a vallások közötti egyenlőség ebben a közösségben azt is jelentette, hogy az élet minden területén, így az igazgatáson belül is érvényesült a béke, a felekezetek közötti kölcsönösség. A város főbíróját évenként felváltva választották a katolikusok és a protestánsok közül, pedig a lakosság kétharmada katolikus volt. A mának is szóló üzenet pedig az lehet, hogy ez a szokás évszázadokon át zavartalanul érvényesült, és az elmondottak tárgyi bizonyítéka minden turista számára ma is látható: Kecskemét központjának formálódását több száz éven át ez az egyezés döntően befolyásolta. Száz méternyi sugarú körön belül két katolikus, egy református, egy evangélikus, egy görögkeleti templom és két zsinagóga épületét mutathatják be a felkészült túravezetők.

Ma már nem kell bizonygatnunk, hogy az anyagi kultúra nem kevésbé fontos része egy közösség szellemi életének. A két-háromszáz éves szőlőtelepeket manapság történelmi borvidékként határozzák meg. Ezért a Hegyalján büszkén emlegetik, hogy ott már a XVII. század második feléből rendelkezésükre áll egy szőlészettel kapcsolatos szabályzat. Több más, csak XVIII. századi írásos emlékekkel rendelkező történelmi borvidékkel szemben a Homokhátság szőlőkultúráját eddig a legfiatalabbak közé sorolták. Érthető meglepetéssel fedeztem fel, és nem kevés örömmel mutattam be Kecskemét erre vonatkozó legrégebb írott emlékeit. Alig hihető, de már az 1500-as évekből származó, széles körű és fejlett szőlő- és borkultúrára utaló írott emlékek, tanácsi rendeletek sorát sikerült a *Forrás* hasábjain közreadnom.

Újabb apró sikerélményem lett, hogy azokat a kecskeméti tőzséreket, akiket Zrínyi Miklós a soproni kalmárokkal és a kassai kereskedőkkel egy szinten említ, nemcsak név szerint meg tudtam határozni, hanem családi hátterüket, munkásságukat is fel tudtam tární, a mezőváros közéletében betöltött szerepüket is be tudtam mutatni.

A *Forrásban* közölt további cikkeim is Kecskemét anyagi és szellemi kultúrájának eddig ismeretlen részleteit tárták fel, mutatták be. Ezek mindegyike nemcsak a hódoltság alatti parasztságunk tűrőképességét igazolja, hanem részleteiben is érzékelteti, milyen hihetetlen szervezőképesség és vitalitás volt a középkortól kezdve ezekben a mezővárosokban. Egy újabb cikkben mutattam be azt a toleranciát, amely ezt a civis közösséget évszázadokon át jellemezte. Külön szeretném felhívni a figyelmet arra, milyen leleményesen töltötték ki ezek a ráják és jobbágyok a török és a magyar jogszolgáltatáson belül keletkezett hézagokat.

Talán e vázlatos felvillantás is hitelesíti, hogy az írott emlékek vallatása során szellemi kultúránknak — a hódoltság alatti csaknem valószerűtlenül mostoha viszonyai között történő — érdemi fejlődése volt az egyik nagy meglepetés, amely nyilvántartások lapozgatása során elérem tárult. De mielőtt bárkiben felmerülne a — kiállításokon máig oly gyakran tüneményessé varázsolt — török hódoltság állítólagos sok-sok jótékony hatása, a valóság felvillantása érdekében hadd szőjek e bekezdésbe egy mindent bevilágító epizódot, amely kutatásaim jelentős hányadának akár az összegző jelenete is lehetne. Bocatius János kassai főbíró 1605 novemberében Budán járt Bocskai István fejedelem kíséretében, és feljegyezte tapasztalatait. *„Találkozom a magyarok keresztény presbiterével. Az itt lakó keresztények állapotáról és helyzetéről faggatom. Röviden válaszol: nyomorúság és szolgaság. Panaszkodik, hogy nemrég elvették tőlük a templomot. Házáról nyugodtan mondhatná az ember, hogy dologház. »Vajon hol van az iskola?« »Hát itt.« »Több nincs?« »Bizony nincs.« Ezután vendégül hív a szerencsétlen, hogy foglalkozásának valamiféle tanújelét adja. Begyűjt, aztán a macskákat elzavarja a tűzhelyről... Odaadom neki Albumomat, és megkérem, hogy emlékeztetőül írja be könyvecskémbe nevét... Kecskeméti István magiszter, a budai keresztény egyház prédikátora...”* Tehát ez a közéleti és kulturális lehetőség adatott másfél évszázadra az egykor „fényes” Buda várában a még megmaradt keresztényeknek a budai pasák közvetlen oltalma alatt. És vegyük figyelembe, hogy a török hatóság a protestánsokkal szemben lényegesen elnézőbb volt, mint a katolikusokkal. Hogy a találgatások és ellenvetések körét szűkítsem, engedtessek meg még egy, nem kevésbé tárgyilagos kultúrtörténeti mementő felidézése vidékről is, ráadásul a legnagyobb, a gazdaságilag legtehetősebb mezővárosból: 1642-ben — tehát Buda elfoglalása után száz évvel, a hódoltság kétségtelenül legbékésebb fél évszázadának a vége felé —, mivel Kecskeméten erősen megrongálódott a katolikus templom tornya, ezért magától a budai pasától kért és kapott a város tanácsa engedélyt, *„...hogy tornyukat se nagyobbra, se kisebbre nem építőén, az eldűlés ellen faoszlopokkal megtámogathassák...”* Ezért az engedélyért 201 ezüztallért — kb. húsz ökör ára — kellett (az ajándékokon kívül) a városnak fizetni. Tehát a konokul rögzült illúziókkal szemben, széles körű kutatásaim alapján — ismét csak a *Forrás* hasábjain —, azt kell tudatosítanom, hogy ez lett, és ennyi maradt a török hódoltság alatt a keresztények tényleges kulturális lehetősége. A muszlim állam mindvégig céltudatosan és következetesen, a kádik akkurátus felügyelete mellett ennyi mozgásteret engedélyezett a hódoltság rájáinak. Ha mégis néhány mezőváros — Kecskemét a szultán birtoka volt, és itt sosem tartózkodott török helyőrség! — tartotta magát, és ilyen

körülmények között is képes volt hagyományait továbbvinni, és esetleg újat is alkotni, az csak a közösség valóban rendkívüli élni akarását jelzi, és vezetők leleményességét bizonyítja.

Ezeknek a régi cikkeknek a tartalmát, egy-egy epizódját természetesen nem azért idéztem fel, hogy a főszerkesztő tűrőképességét teszteljem. Elsődlegesen az volt a célom, hogy a folyóirat fiatalabb olvasóinak figyelmét a sok terület közül ráirányítsam legalább egyre: a *Forrás* milyen következetesen és milyen széles körben váltotta valóra e tájegység kultúrájának ápolásával és bemutatásával kapcsolatos célkitűzéseit.

Visszatekintve az elmúlt fél évszázadra, úgy látom, pályám alakulását a folyóirat érdemben nem formálta. A hozzá fűződő kötődések, szerkesztőivel és munkatársaival való kapcsolataim nélkül azonban feltétlen szegényebb lennék. Mivel a *Forrás*hoz való kötődésemet másfél évtizeden át külső kényszer szabta meg, ezért kapcsolatunk könnyen válhatott volna ellenségessé, jobb esetben hideggé. Hogy ez mégsem így alakult, az a mindkét oldalon természetes prudentia eredménye lett. Az új főszerkesztővel az utóbbi két-három évtizedben pedig már merőben más alapokon, sokkal gyümölcsözőbb kapcsolatok során, teljesen új jellegű kötődésem épült ki. Ezt már részben a kölcsönösség, részben pedig mindkét oldalon a Németh Lászlótól megtanult igényesség és a vidék kultúrája iránti felelősség határozta meg.

Az ötven év eredményeinek ismeretében első mondatom a legteljesebb elismerés kifejezése volt. Az utolsó hadd rögzítse szerencsekívánataimat: mind a mostani, mind pedig a majdani szerkesztőknek és munkatársaiknak szívből kívánok a következő évtizedekre az eddig felmutatotthoz hasonló sikereket és vidékünk kultúrája, boldogulása érdekében szorgoskodó munkát.